

Олена ГОМОНЮК,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету, м. Хмельницький

ЗНАЧЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ФОРМУВАННІ ЦІННОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Формування цінностей професійної діяльності у майбутнього педагога має забезпечити ціннісно-сміслово компетентність, що передбачає ціннісне ставлення та інтерес до змісту й процесу навчальної діяльності студентів. Вона формується шляхом постійного звернення до реального життя, до навколишньої дійсності; відповідності системи особистісних цінностей соціально значущим орієнтирам; вибору змісту й організації професійної діяльності педагога відповідно до усвідомлюваної й систематично відтворюваної системи життєвих цінностей; постійного залучення вихованців до загальнолюдських цінностей.

У статті розкрито значення ціннісно-сміислової компетентності у формуванні цінностей професійної діяльності майбутнього педагога.

Ключові слова: ціннісно-сміслово компетентність, формування, цінності, професійна діяльність, майбутній педагог.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Педагогічний досвід свідчить, що неможливо підготувати із студентів висококваліфікованих фахівців, які вміють творчо мислити і нестандартно діяти, без такої організації їхньої навчальної діяльності, що забезпечила би максимальний розвиток особистості, повне розкриття їх творчого потенціалу та сформовану ціннісно-сміслову компетентність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Професійна підготовка вчителя до педагогічної діяльності, сутність і специфіка педагогічних умінь, механізми їх формування у процесі професійно-педагогічної підготовки досліджувалися багатьма філософами, психологами, педагогами (А. Алексюк, Г. Балл, В. Бондар, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кан-Калик, В. Козаков, Н. Ничкало, В. Семиченко, Р. Гуревич, Б. Федоришин та ін.).

Мета статті. У статті розкрито значення ціннісно-сміслової компетентності у формуванні цінностей професійної діяльності майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головна мета освітянської діяльності, на думку В. Андрущенка, повинна спиратись на принцип формування такої всебічно розвиненої людини, яка б більш-менш гармонійно поєднувала свої інтереси і свій високий професіоналізм з загальними цінностями та інтересами (національними, загальнолюдськими, екологічними тощо) [1, с. 10].

У педагогічній теорії освіта розглядається як процес культурної ідентифікації. Засвоєння культури здійснюється за допомогою навчіння. Культура створюється, культурі навчаються. Оскільки вона здобувається небіологічним шляхом, кожне покоління відтворює її і передає наступному поколінню. Цей процес є основою соціалізації. У результаті засвоєння цінностей, вірувань, норм, правил й ідеалів відбувається формування особистості дитини й регулювання її поведінки. Якби процес соціалізації припинився в масовому масштабі, це привело б до загибелі культури.

Культура формує особистості членів суспільства, тим самим вона в значній мірі регулює їхню поведінку.

Інша важлива роль культури полягає в тому, що культурні цінності формуються на основі добору визначених видів поведінки й досвіду людей. Кожне суспільство здійснило свій добір культурних форм. В одній культурі матеріальні цінності ледь визнаються, в іншій вони мають вирішальний вплив на поведінку людей. В одному суспільстві до технології відносяться з неймовірною зневагою, навіть у сферах, необхідних для виживання людей; в іншому суспільстві постійно удосконалюється технологія, що відповідає вимогам часу. Але кожне суспільство створює величезну культурну надбудову, що охоплює все життя людини – і юність, і смерть, і пам'ять про неї після смерті.

В соціологічному енциклопедичному словнику культура (від лат. *cultura* – оброблення, виховання, освіта, розвиток, шанування) трактується, як:

1. Сукупність матеріальних і духовних цінностей, що виражає певний рівень історичний розвиток даного суспільства та людини.
2. Сфера духовної життєдіяльності суспільства, що охоплює систему освіти, виховання, духовної творчості.
3. Рівень оволодіння тією або іншою галуззю знань або життєдіяльності.
4. Форми соціальної поведінки людини, що зумовлені рівнем її виховання та освіти [18].

Культура, об'єднуючи результати та спосіб діяльності, спрямована на саморозвиток людини, є сферою реалізації людських цінностей, простором для спілкування, – уважає український філософ В. Горський [7, с. 10].

Культура виявляється в творчій діяльності людини, яка, створюючи цінності, задовольняє свої потреби і тим самим стверджує себе в природному й соціальному середовищі.

Найбільше на формування й розвиток особистості з усіх видів професійної й інтелектуальної діяльності впливає педагогічна діяльність, в котрій формується, розвивається й реалізується педагогічна культура.

Аксіологічний підхід включає орієнтацію педагога на загальнолюдські, національні й професійні цінності, ціннісну спрямованість у педагогічній діяльності. Цінності освіти – це цілі, значення, зміст, ідеальні форми педагогічної діяльності, спрямовані на розвиток педагога, на його ціннісні орієнтації, і як результат – на його вихованців. Система цінностей педагога, як його внутрішній світ, виникає в найбільшій мірі в результаті професійно-педагогічної підготовки у закладах вищої освіти.

У філософії та соціології проблемами цінностей займались В. Андрущенко, О. Дробницький, А. Здравомислов, О. Івін, М. Каган, Л. Столовіч, В. Тугарінов тощо.

Питання становлення та функціонування педагогічних цінностей учителя вивчали Є. Бондаревська, В. Гінецінський, В. Караковський, В. Кульневич, М. Нікандров, В. Сластьонін, Г. Чижаква та ін.

У 80-х – 90-х роках ХХ століття збільшилась кількість досліджень, в яких розглядаються ціннісні підходи до навчання й виховання, становлення й розвиток ціннісних орієнтацій педагога. Так, С. Артюхова розглядає цінності як «духовні та матеріальні феномени, що мають особистісний смисл, є мотивом діяльності» [2, с. 117].

На думку Т. Серебрякової, «цінності є культурно-історичним досвідом, накопиченим суспільством, та індивідуальним досвідом, який «складається» в процесі життєдіяльності особистості», цінності «тісно взаємозв'язані з такими моральними категоріями, як переконання, відносини відповідальності та ін.». Автор вважає, що «суспільні відносини, в які вступає людина, вимагають від неї відповідності цілій низці моральних, етичних нормативів, що і знаходять вияв, відображення в системі ціннісних орієнтацій та установок» [15, с. 50].

Дослідник Н. Асташова визначає цінності як «стрижневе утворення особистості, системний компонент культури, вияв потреби в людяності» [3, с. 8].

Розглядаючи освіту як багатоаспектну цінність, науковці виділяють загальнолюдські, державні, громадянські та особистісні цінності.

Професор З. Равкін, досліджуючи педагогічні цінності освіти, виокремив соціально-політичні, інтелектуальні, моральні групи й групу професійної педагогічної діяльності. В їхню структуру, на думку науковця, входить: покликання до праці вчителя - вихователя, свідомість особистісної й соціальної відповідальності за обрану професію, талант педагога, його пошуково-дослідницька, інноваційна діяльність; високі моральні особисті якості вчителя; комунікативні здібності, стиль спілкування з вихованцями, заснований на демократичних і гуманістичних засадах (учитель покликаний любити тих, кому викладає, і любити те, що викладає); професіоналізм педагога; високий рівень спеціальної й загальнокультурної підготовки, широку професійну й

загальну ерудицію, педагогічну майстерність, що забезпечує його конкурентноздатні якості на ринку праці; послідовну орієнтацію на розвиток і зміцнення в цілісному педагогічному процесі соціальних, інтелектуальних, моральних та естетичних цінностей освіти [13, с. 87].

В. Болотов, Є. Ісаєв, В. Слободчиков, Н. Шайденко відзначають, що нині з'явилися нові цінності, що стали основою для оформлення парадигми особистісно-орієнтованої освіти: саморозвиток, самоосвіта й самореалізація [5].

Аналіз джерел з проблеми ціннісних орієнтацій педагога дав змогу встановити, що науковці в системі цінностей розглядають освіту, пізнання особистості педагога та того, хто навчається, їхню діяльність як професійні цінності: зокрема, особистість учителя (Б. Гершунський та ін.), особистість того, хто навчається (Є. Бондаревська, В. Сухомлинський та ін.), загальнолюдські цінності (З. Равкін, В. Караковський), виховні цінності (Б. Лихачов, І. Бех, Н. Щуркова), духовні цінності (М. Нікандров та ін.), цінності педагогічної діяльності (В. Сластьонін, Є. Шиянов) тощо.

Так, І. Котова й Є. Шиянов розглядають ціннісне мислення як основу аксіологічної концепції, що забезпечує людині розуміння цінності усього світу и кожної людини в ньому. Система цінностей, що утворюють аксіологічний аспект педагогічної свідомості, охоплює:

- 1) цінності, пов'язані зі ствердженням особистістю своєї ролі в соціальній сфері;
 - 2) цінності, що задовольняють потреби в спілкуванні;
 - 3) цінності, що орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності;
 - 4) цінності, що дозволяють здійснити самореалізацію;
 - 5) цінності, що дають можливість задовольнити практичні можливості
- [12, с. 14].

Отже, цінності – це духовні феномени, що мають особистісний смисл та виступають орієнтирами людської поведінки й формування життєвих і професійних установок студентів – майбутніх педагогів.

У структурі педагогічної культури цінності є тією основою, на яку спираються всі інші компоненти системи.

Для успішного виконання своїх функцій педагогу недостатньо мати психолого-педагогічні знання. Необхідно сформувати у нього ціннісні орієнтації. Адже саме поняття «цінності» охоплює не тільки оцінку наявних предметів, явищ з погляду їх значущості, корисності, необхідності, доцільності для індивіда, а й тісно пов'язано з самооцінкою, усвідомленням себе.

Ціннісні утворення особистості пов'язані з ідеалом як уявленням про майбутнє, про бажані результати активності особистості, її самоосвіти на основі наявного образу «Я» – уявлення про себе нинішнього (Ю. Міславський).

Вивчення сформованих в певний момент ціннісних утворень допомагає зрозуміти, «чого хоче людина, що для неї привабливе, до чого вона прагне», – відзначає А. Кир'якова [11]. Це дає уявлення про потенційну спрямованість людини, її діяльнісне становлення.

Цілеспрямоване формування ціннісних орієнтації сприяє розвитку особистості в цілому, у тому числі й її загальнокультурних умінь, перетворюючи цінності на стимули і мотиви поведінки.

Зазначимо, що ціннісні підходи знаходять результат двоякого процесу: з одного боку, відбувається засвоєння людиною суспільних цінностей, соціальних норм, ролей, узагальнених цілей, мотивації, які є орієнтирами в поведінці, життєвих перевагах індивіда; з іншого, – усвідомлення себе, самооцінки образу «Я», нинішнього часу і прогнозованого, пов'язаного з майбутньою діяльністю.

На єдність цінностей і мотивації указує В. Додонов, підкреслюючи зв'язок зовнішніх і внутрішніх чинників: «для того, щоб діяльність приносила задоволення, необхідно, щоб об'єктивне значення діяльності та її особистісне значення не розходилися: якщо діяльність спрямована на створення певних цінностей, то саме ці цінності і повинні бути основними мотивами діяльності» [9].

Ціннісні орієнтації – це утворення в структурі свідомості й самосвідомості людини, що зумовлюють низку її сутнісних особистісних

характеристик, своєрідні показники міри соціалізації, категорія моралі в найширшому розумінні. Цінності формуються в результаті усвідомлення соціальним суб'єктом своїх потреб у співвідношенні їх із предметами навколишнього світу. Зв'язок між цінностями та поведінкою здійснюється за допомогою ціннісних орієнтацій, які людина обирає на основі норм. Ціннісна орієнтація – узагальнена система ціннісних уявлень, яка функціонує в настановах особи як цілісна одиниця і регулює її поведінку [4, с. 34].

Кінцевий результат ціннісного навчання не знання, а формування аксіологічного світогляду, здатності оперувати ціннісними категоріями [14].

І. Серова визначає ціннісні орієнтації як спрямованість індивіда на моральні, соціальні, політичні, життєві, родинні та інші цінності [16, с. 35–36].

Ми поділяємо точку зору В. Гриньової, яка вважає, що «духовні цінності є підґрунтям формування всебічно розвиненої особистості» [8, с. 66].

Цінності майбутнього педагога – це життєвий орієнтир його професійної діяльності, провідна складова професійно-педагогічної культури. Система цінностей має специфічний характер, адже з одного боку, вона – оптимальна система цінностей, а, з іншого, – суб'єктивне бачення цієї системи.

Дослідник Є. Головаха в основу класифікації цінностей поклав критерій їхнього ставлення до сфери професійної діяльності:

- 1) цінності, які можуть бути реалізовані безпосередньо у професійній діяльності;
- 2) цінності, що реалізуються за рахунок професійної діяльності;
- 3) цінності, які можуть бути реалізовані поза цією діяльністю [6, с. 18].

Ми підтримуємо цю позицію і вважаємо, що пріоритетними цінностями педагогічної діяльності є цінності, які втілюють у собі гуманістичний зміст цієї діяльності.

До таких цінностей Ю. Соловйова відносить:

загальнолюдські цінності (істина, добро, краса, життя, свобода, цінність іншої людини, Батьківщина);

пізнавальні цінності (цінності – знання);

цінності діяльності та спілкування (цінності - уміння);

цінності, що характеризують особистісні якості педагога (гуманність, справедливість, працелюбність, відповідальність, вимогливість до себе) [17, с. 49–55].

Нині, на етапі оновлення духовного життя суспільства, посилення пріоритету його моральних орієнтирів та цінностей великого значення набувають загальнолюдські цінності, що й обумовлюють етику педагога (І. Бех, Є. Бондаревська).

Професором В. Гриньовою обґрунтовано концепцію конструювання змісту педагогічної культури як системи педагогічних цінностей. Авторка вважає, що педагогічна культура – це видове поняття духовної культури і виступає інтегрованою динамічною характеристикою особистості майбутнього вчителя, відносно стійкою відкритою системою взаємопов'язаних цінностей, яка зумовлює його професійно-педагогічну діяльність гуманістичної спрямованості [8, с. 3]. Вона діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною та ін., бо є інтегральним показником інших видів культур, їх складовою і водночас включає їх у себе.

Ми погоджуємося з думкою дослідників про те, що педагогічні цінності є змістовим компонентом професійно-педагогічної культури, котрі об'єктивуються в педагогічній науці як форми суспільної свідомості у вигляді специфічних образів і уявлень, зафіксованих в педагогічних ідеях, концепціях, теоріях [10, с. 257].

Духовний розвиток особистості майбутнього педагога здійснюється якісніше та ґрунтовніше за умов, коли пріоритетним у змісті професійно-педагогічної підготовки є аксіологічний компонент. Він має містити у своїх засадах необхідність залучення студентів до методологічних, теоретичних та прикладних знань про цінності, їх природу, механізми розвитку та способи функціонування, а також про професійно-педагогічні цінності.

Формування цінностей професійної діяльності у майбутнього педагога має, на нашу думку, забезпечити ціннісно-сміслова компетентність, що

передбачає ціннісне ставлення та інтерес до змісту й процесу навчальної діяльності студентів. Вона формується шляхом постійного звернення до реального життя, до навколишньої дійсності; відповідності системи особистісних цінностей соціально значущим орієнтирам; вибору змісту й організації професійної діяльності педагога відповідно до усвідомлюваної й систематично відтворюваної системи життєвих цінностей; постійного залучення вихованців до загальнолюдських цінностей.

Висновки. Педагогічні цінності об'єктивні, тому що складаються історично в процесі розвитку суспільства, системи освіти та фіксуються в педагогічній науці як форми суспільної свідомості у вигляді ідей, концепцій, теорій. Вони є стійкими орієнтирами, з якими педагоги співвідносять своє життя й педагогічну діяльність. Вплетіння загальнолюдських цінностей – добра й краси, справедливості й обов'язку, рівності й честі – у палітру педагогічних цінностей й оволодіння ними, створює ту основу, на якій розробляється зміст педагогічної освіти.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Перспективою подальших досліджень є вивчення таких питань, як зарубіжний досвід формування ціннісно-сислової компетентності майбутніх педагогів.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В. Філософічність освіти: теорія, методологія, практика. *Вища освіта України*. 2008. № 4. С. 10–18.
2. Артюхова И. С. Ценности и воспитание. *Педагогика*. 1999. № 4. С. 117–121.
3. Асташова Н. А. Концептуальные основы педагогической аксиологии. *Педагогика*. 2002. № 8. С. 8–13.
4. Библер В. С. Михаил Михайлович Бахтин, или Поэтика и культура. М. : Прогресс. 1991 176 с.
5. Болотов В. А., Исаев Е. И., Слободчиков В. И., Шайденко Н. А. Проектирование профессионального педагогического образования. *Педагогика*. 1997. № 4. С. 66–70.
6. Головаха Е. И., Панина Н. В. Психология человеческого взаимопонимания. К. : Политиздат Украины, 1989. 189 с.
7. Горський В. Україна в історико-філософському вимірі. *Філософська і соціологічна думка*. 1993. № 2. С.10–32.
8. Гриньова В. М. Педагогічна культура майбутнього вчителя як джерело його творчої професійної діяльності. *Творча особистість у системі неперервної*

професійної освіти : матеріали міжнародної наук. конф. 16–17 травня 2000 року. Харків : ХДПУ, 2000. С. 171.

9. Додонов Б. И. Эмоция как ценность. М. : Политиздат, 1978. 272 с.

10. Исаев И. Ф. Сущность и основные тенденции формирования профессионально–педагогической культуры. *Профессионально-педагогическая культура: история, теория, технология* : материалы всерос. науч.-практ. конф. Белгород, 1996. С. 8–13.

11. Кирьякова А. В. Теория ориентации личности в мире ценностей : монографія. Оренбург, 1996. 187 с.

12. Котова И. Б. Шиянов Е. Н. Философские основания современной педагогіки. Ростов-на-Дону : Изд-во РГПУ, 1994. 142 с.

13. Равкин З. И. Развитие образование в России: новые ценностные ориентиры (концепция исследования). *Педагогика*. 1995. № 5. С. 87–90.

14. Петрушенко В. Л. та ін. Етика та естетика : навчальний посібник. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. 180 с.

15. Серебрякова Т. А. Ретроспективный взгляд на проблему ценностей и их роль в развитии современной личности. *Наука и школа*. 2006. № 3. С. 50–54.

16. Серова І. Ціннісні орієнтації особистості. *Соціальний педагог*. 2007. № 1. С. 35–36.

17. Соловійова Ю. О. Формування аксіологічної культури майбутнього вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 212 с.

18. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. М. : Издательская группа ИНФРА. М-НОРМА, 1998. 488 с.

Гомонюк Е. М. Значение ценностно-смысловой компетентности в формировании ценностей профессиональной деятельности будущего педагога

Формирование ценностей профессиональной деятельности у будущего педагога имеет, по нашему мнению, обеспечить ценностно-смысловая компетентность, предусматривающий ценностное отношение и интерес к содержанию и процессу учебной деятельности студентов. Она формируется путем постоянного обращения к реальной жизни, к окружающей действительности; соответствия системы личностных ценностей социально значимым ориентирам; выбора содержания и организации профессиональной деятельности педагога в соответствии с осознаваемой и систематически воспроизводимой системы жизненных ценностей; постоянного привлечения воспитанников к общечеловеческим ценностям.

В статье раскрыто значение ценностно-смысловой компетентности в формировании ценностей профессиональной деятельности будущего педагога.

Ключевые слова: *ценностно-смысловая компетентность, формирование, ценности, профессиональная деятельность, будущий педагог.*

Homonyuk O. Significance of Axiological Competence in Formation of Values of Professional Activities of a Future Pedagogue

Integration of Ukraine into European economic space necessitates renovation of the contents of students' training and development of their axiological competence. Wide cultural conversance and erudition of the pedagogue is the fundamentals of their professional development. It is not enough for the pedagogue to have psychological and pedagogical knowledge for successful performing of their functions. There is the necessity to form value-based orientations. As a matter of fact, the notion "values" comprises not only estimation of available things and phenomena from the perspective of importance, usefulness, necessity and practicability for the individual, but it is also tightly connected with self-assessment and self-perception.

Axiological buildups of the personality relate to the ideal as a conception about future, about desired results of personality's activity, his or her self-education based on the present image of "Me" – perception of me present.

Purposeful formation of value-based orientations contributes to development of the personality as the whole including his or her general cultural skills by transforming values into stimuli and motives of behavior.

It is worth mentioning that value-based approaches find the result of a double process: on the one hand, there takes place acquirement by the person of social values, societal norms, roles, general aims, motivations which are the guides in behavior, life advantages of an individual; on the other hand, self-perception, self-estimation of "Me"-image, present time and anticipated, related to future activity.

In our opinion, formation of professional activity values in future pedagogues must be provided by axiological competence that is stipulated by axiological attitude and interest to contents and process of students' educational activity.

It is formed by constant appeal to real life and surrounding reality; congruence between the system of personal values and socially important orientation cues; choice of contents and organization of professional activity of the pedagogue according to the understood and systematically reconstituted system of life values; constant involvement of students in universal values.

In conditions of economic and social changes taking place in our country and characterized by instability, tension in social consciousness, the following tendencies spread among the younger generation: indifference, selfishness, individualism, cynicism, unmotivated aggressiveness. Therefore, well-formed universal values (truth, goodness, beauty, life, freedom, other person's value, Native land) can regulate their behavior.

The article provides insight into significance of axiological competence in formation of future pedagogues' professional activity values.

Key words: *axiological competence, formation, values, professional activity, future pedagogues.*